

Є.О. ОлійникПолтавська державна аграрна
академія*Досліджено концептуальні підходи у залученні й використанні трудових ресурсів малим агробізнесом на основі еволюції розвитку підприємницької діяльності в ринкових умовах національної економіки.***Ключові слова:** *бізнес, агробізнес, трудові ресурси, зайнятість, підприємницькі здібності, реформування власності, виробничі сили, ринок праці.*

Постановка проблеми. Економічна доцільність функціонування аграрних підприємств визначається мірою їх впливу на забезпечення товарного виробництва сільськогосподарської продукції, що в умовах ринкових перетворень та кризових явищ економіки набуває особливо актуального значення. Ці обставини зумовлюють необхідність проявляти певну гнучкість аграрного сектору до вибору форм господарювання, ведення виробничої діяльності, диверсифікації чи деконцентрації бізнесу. І як альтернатива здійсненню господарської діяльності є поділ сільськогосподарських підприємств на великотоварні, середньотоварні та дрібнотоварні з відповідним їх розподілом за організаційно-структурними щаблями ведення бізнесу.

При цьому наукові дискусії не виявили єдності в підході стосовно перспектив розвитку малих аграрних підприємств, але беззаперечне розв'язання даної проблеми тісно пов'язане з розвитком продуктивних сил агропромислової галузі в ринкових зрушеннях національної економіки і визначається умовами структурних змін її організаційно-правового характеру з використанням трудового потенціалу сільського регіону. А це потребує забезпечення повної зайнятості активного працездатного населення у наданні робочих місць відповідно до існуючої сукупної робочої сили та її якісному складу. В умовах обмеженості господарств трудовими ресурсами це є нагальною потребою найбільш повного і раціонального їх використання у виробництві як головної складової частини продуктивних сил, а втілення їх

праці – вирішальний фактор сільськогосподарського виробництва в умовах зменшення чисельності сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми залучення та використання трудових ресурсів аграрної сфери присвячено значну кількість публікацій вітчизняних науковців, зокрема Д.П. Богині, О.А. Грішньої, В.С. Дієперова, В.В. Юрчишина, П.М. Макаренка, Л.О. Мармуль, О.А. Богуцького, І.К. Бондар та ін. Однак виникає необхідність поглибленого вивчення цих питань з точки зору зайнятості трудового потенціалу села реорганізованими аграрними підприємствами у розрізі їх форм господарювання, серед яких особливу увагу привертає до себе малий агробізнес із його залученням і використанням трудових ресурсів. Цим питанням приділено недостатню увагу в дослідженнях.

Метою статті є дослідження особливостей залучення і використання трудових ресурсів в процесі становлення і розвитку малого агробізнесу в умовах ринкового розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика ведення бізнесу показує, що він лежить в основі розвитку економіки і являє собою активний елемент підприємництва з його динамічним розвитком та самостійною діяльністю, де кожен суб'єкт бізнесу представлений на ринку одночасно і як виробник, і як споживач з визначенням ціни й обсягу виробництва через узгодження позиції між покупцями і продавцями. В організаційному аспекті регулюючого

ринкового механізму цих відносин виділяються чотири аспекти: перший із них визначається через грошовий обіг («що виробляти?»), другий – конкуренцією між виробниками («як виробляти?»), третій обумовлюється попитом і пропозицією («скільки виробляти?»), четвертий – ресурсним потенціалом («чим і хто вироблятиме?»). За таких ринкових умов бізнес виступає не лише відповідним методом господарювання, а й своєрідним типом мислення і способом життя.

Серед розгалуженості бізнесу за видами економічної діяльності, з огляду на необхідність посилення продовольчої безпеки держави, особливо яскраво проявляється аграрний бізнес, представлений численними агроформуваннями і сільськогосподарськими підприємствами.

В цілому, історичне становлення і розвиток організаційної форми «сільське господарство» спонукало до виникнення агробізнесу з ототожненням цих понять більшістю науковців зі специфічним різновидом підприємницької діяльності із зазначенням, що «сільське господарство поступово перетворюється на агробізнес ... втіленням змін, що сталися в сільському господарстві наприкінці ХХ століття» [2, с. 60].

Тобто саме економічні відносини нового типу і визначають суть агробізнесу, поєднуючи в єдиному господарському комплексі великі, середні та малі підприємства,

що доводить ефективність її функціонування і розвитку з існуючим розподілом їх сфери впливу. Оскільки великі підприємства, які забезпечують великомасштабне виробництво основної продукції, не можуть у повній мірі охопити всі виробничі і реалізаційні процеси створення та доведення до суспільства всієї сукупності потреб, то малі підприємства завдяки більш високій гнучкості у реагуванні на суспільні потреби значною мірою справляються із цим завданням – наповненням ринку товарами та послугами.

Крім того, малий бізнес «характеризується високим ступенем сприйнятливості економіки до досягнень науково-технічного прогресу, збільшенням кількості зайнятого населення за рахунок відкриття власної справи та високого конкурентного способу мислення» [7, с 24].

Імпульсом створення й швидкого розвитку вітчизняних малих підприємств різних галузей господарювання виступила руйнація пострадянського економіко-політичного укладу з ліквідацією так званої «гігантomanії» та вибором Україною ринкового курсу економіки. А розпочатий із середини 90-х років ХХ ст. процес реформування аграрного сектору економіки посилив зазначену тенденцію, зумовивши динамічність зростання малого агробізнесу, що беззаперечно підтверджує ефективність малої форми господарювання на селі (рис. 1).

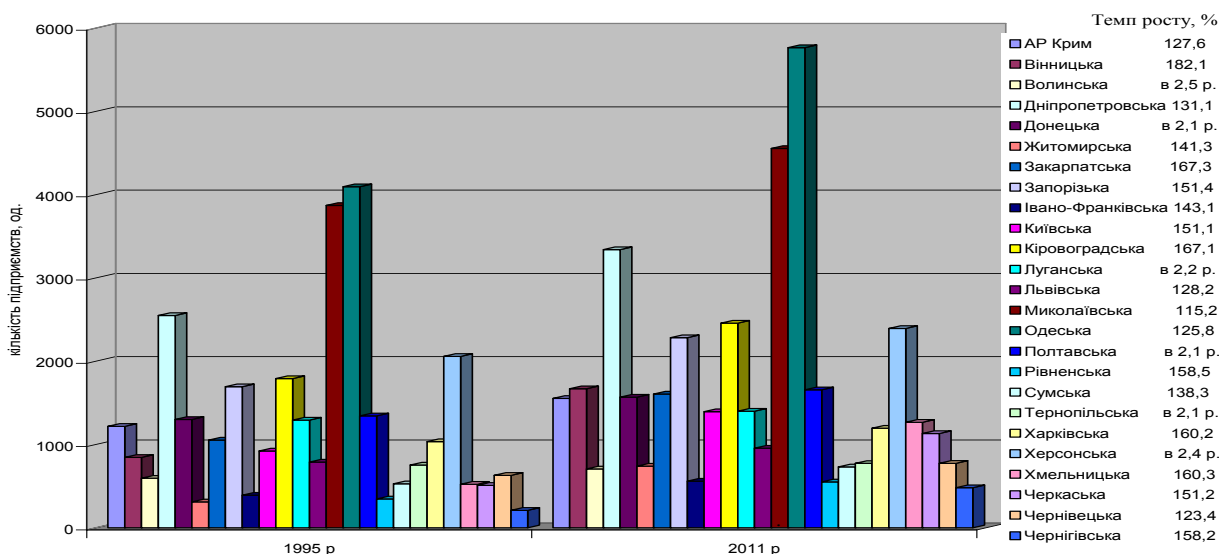

Рис. 1. Діючі малі сільськогосподарські підприємства

Таким чином, під впливом трансформаційних умов ринкової економіки у зміні державної й колективної форми власності

на приватну встановились сприятливі економіко-організаційні передумови для створення малих підприємств із окресленням

чітких рамок їх діяльності в межах правового поля та державними важелями підтримки господарсько-виробничих процесів, що є спонукальним чинником і передумовою нинішнього етапу розвитку малого аграрного бізнесу.

Аналізуючи сутнісні характеристики агробізнесу, необхідно зауважити, що для найбільшої їх повноти, на нашу думку, є включення в поняття «агробізнес» людського чинника, до якого «залучається все населення, коли розраховує свої витрати на продукти харчування» [4, с. 217]. Крім того, агробізнес являє собою економічні відносини між людьми з приводу поєднання підприємницьких здібностей та земельних ресурсів з метою отримання економічної вигоди, де наявність приватної власності на землю та інші засоби виробництва і вироблена продукція є основоположними факторами [6, с. 112].

На наш погляд найбільш точно визначає поняття «агробізнес» І.М. Брюховецький, зазначаючи що «це певний вид діяльності в аграрній сфері виробництва, який спрямований на одержання доходу і передбачає залучення капіталів суб'єктів діяльності, сфера активності працівників в аграрному секторі» [1, с. 67]. Даний підхід значно спрощує поняття «агробізнес» і в той же час об'ємно охоплює весь спектр його дії, окреслюючи сферу застосування.

Саме такі умови і визначають економічну природу малого агробізнесу, які можна охарактеризувати трьома основними обставинами: по-перше, такий бізнес об'єктивно існує та розвивається як певна цілісність на державному, регіональному та місцевому рівнях; по-друге – є особливим типом підприємницької сільськогосподарської діяльності з насичення ринку продовольства та урівноваження його попиту і пропозиції; по-третє – залученням трудових ресурсів до виробничого процесу з організаційним умінням керувати ними, знижуючи при цьому загальний рівень безробіття.

Підхід до визначення суб'єкта малого агробізнесу як до сектору економіки заснований на виявленні єдності двох сторін суспільного виробництва – соціально-економічної та організаційно-технічної. Перша сторона представлена виробничими ві-

дносинами, що утворюють суспільну форму виробництва, а друга – продуктивними силами, тобто сукупністю матеріально-речових елементів виробництва, робочої сили та форм організації виробництва. Слід зауважити, що остання відображає (відповідно до рівнів кооперації та розподілу праці) способи та систему концентрації, централізації і спеціалізації сільськогосподарського виробництва [3, с. 22].

Сполучною ланкою такої єдності виступають трудові ресурси, а саме їх залучення і використання в малому агробізнесі як рушійної сили соціально-економічного розвитку певної території на якій розташоване господарство. Разом з тим, розвиток та накопичення всього людського капіталу даної території як потенціалу подальшого збільшення при використанні, тобто продуктивного результату суспільно корисного продукту – визначає розвиток самого регіону, можливості його економічного зростання та досягнення кращого соціально-економічного добробуту населення.

При цьому визначальним чинником в залученні та використанні трудових ресурсів в аграрному малому бізнесі виступає макрорівень – сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства України. Він характеризується затяжною трансформацією форм власності та кризовим станом галузі зі спадом виробництва й зростанням неплатоспроможності значної кількості господарств, фізичною і моральною зношеністю матеріально-технічної бази, мізерним інвестуванням, прогресуючим диспаритетом цін, збільшенням натуралізації міжгалузевих зв'язків, занепадом соціальної інфраструктури сільських територій. А невизначеність ринку землі та заангажованість податкового законодавства стосовно малого підприємництва посилюють і до того низький моральний та психологічний рівень працівників сільського господарства, створюючи певну недовіру до повноцінного використання результатів своєї праці, спричинюючи негативний вплив на залучення і використання трудових ресурсів у малому агробізнесі.

Неабиякої гостроти в залученні трудових ресурсів набуває і демографічна проблема, тому що розвиток малого агробізнесу ві-

дбується в умовах кількісної незбалансованості ринку праці. Це пов'язано з серйозними змінами в економічній, політичній, соціальній сферах і позначається на формуванні та використанні ринку робочої сили. Як наслідок, різні вікові групи сільського населення беруть неоднакову участь у суспільному виробництві з найбільшою схильністю залучення до праці працівників похилого віку. А незадоволеність рівнем організації праці (шкідливі умови, велике фізичне навантаження, монотонність робіт), низькою оплатою та її нормуванням, як тому не приділяється належної уваги з появою «вигідних» і «невигідних» робіт, призводить до постійної міграції працівників або маятникової міграції (територіальна близькість із економічно розвиненими формами господарювання). Особливо це стосується молоді, в якій підвищуються вимоги до вибору місця роботи та соціально-побутових умов.

Така ситуація характерна для всіх сільськогосподарських підприємств, а не тільки для їх малих форм господарювання. На це звичайно накладає відбиток і специфіка самої аграрної галузі, підсилена процесами реформування форм власності та організаційних форм господарювання, що має вплив на кількісно-якісні характеристики трудових ресурсів. Адже економічні умови їх диференціації та соціальне бачення приватизаційних процесів в аграрному секторі економіки (наявність або відсутність земельних наділів у селян) створює велику армію працівників певного типу: основний, найманий, сезонний.

На підтвердження цього дослідник С.Ю. Трубіч виділяє такі основні етапи диференціації соціально-економічних умов залучення трудових ресурсів з урахуванням реформування відносин власності на селі: зміна структури власності (посилює значення й ставлення до засобів праці та землі як критеріїв соціального становища); зростання відмінностей у соціальному становищі (доходи, освіта, суспільний престиж); посилення психологічної диференціації (різний рівень підтримки приватної власності, коли руйнуються удавана єдність, згуртованість і неконфліктність сільського укладу та зовнішні атрибути політики зрівнялівки в розподільчих відносинах) [8, с. 65].

Звичайно, правове реформування власності потребує новітніх підходів до організації сільськогосподарського виробництва з визначенням певного рівня його ефективності. Від цього залежить рівень зайнятості трудових ресурсів у малому агробізнесі, формування стимулів розвитку сільських територій, підвищення вимог до кваліфікаційного рівня в залученні трудових ресурсів та ефективний їх розподіл у використанні результатів праці.

Залучення і використання трудових ресурсів певної території відбувається за існуючих об'єктивних умов, які мають схожість із іншими галузями народного господарства, і в той же час певні відмінності, спричинені особливістю сільськогосподарського виробництва, що базується на природно-кліматичних умовах, які, за свідченням світових експертів, визначають доцільність і ефективність функціонування аграрної галузі в Україні. А вигідне географічне положення, достатньо розвинута транспортна інфраструктура та необмежений ринок збуту сільськогосподарської продукції як на території України, так і поза її межами задають темп перспективного розвитку агробізнесу в цілому [5].

З цих вихідних позицій і визначається особливість залучення і використання трудових ресурсів у малому агробізнесі, а саме, достатня забезпеченість господарств працівниками, які мають необхідні знання та навички їх раціонального використання для досягнення високого рівня продуктивності праці.

Висновки. Економічна природа формування й використання трудових ресурсів малими сільськогосподарськими товаровиробниками має свою специфічну аграрно-розгалужену структуру, де за кожним рівнем стоять певні управлінські заходи підприємця, спрямовані на вирішення питань щодо залучення трудових ресурсів, створення належних умов праці з її розподілом за технологічними процесами виробництва та зведення до мінімуму проблем зайнятості сільського населення. А з посиленням курсу державної політики на пріоритетність аграрного виробництва вирішиться відтворювальна функція трудових ресурсів сільського господарства у подоланні проблеми соціа-

льно-демографічного характеру (створення сільської інфраструктури, призупинення відтоку молоді), що є одним із головних чинників формування сільської робочої сили. Даний напрям можливий при вдосконаленні і сукупній реалізації організаційно-економічного та правового механізму регулювання соціальних процесів, стабілізації цінової політики (паритету цін), створенні дієвого фінансово-кредитного механізму, децентралізації бюджетних програм розвитку сільськогосподарського виробництва та сільських територій.

Необхідність існування та подальшого розвитку малих агроструктур пов'язана з

тим, що ними забезпечується значна частка обсягу й асортименту сільськогосподарської продукції, раціональне використання матеріальних та трудових ресурсів, економія капіталовкладень у сільське господарство, зростання продуктивної ефективності при використанні землі, скорочення втрат сільськогосподарської продукції. І абсолютно очевидно, що ефективність нових форм господарювання та досконалість економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств неможливі без створення дієвої державної політики для залучення та використання трудових ресурсів.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Брюховецький І.М.* Основи підприємницької діяльності та агробізнесу : навч. посібник / І.М. Брюховецький. – Суми : Вид-во «Козацький Вал», 2001. – 474 с.
2. *Губені Ю.Е.* Основи підприємництва та агробізнесу : навч. посібник / Ю.Е. Губені. – Львів : Укртехнології, 2002. – 256 с.
3. *Качан Є.П.* Розміщення продуктивних сил України : підручник / Є.П. Качан, М.О. Петрига. – К. : Вища школа, 1998. – 375 с.
4. *Малік М.Й.* Підприємництво в аграрній сфері економіки : метод. посібник / М.Й. Малік, П.Т. Саблук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 1997. – 420 с.
5. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999-2010 роки // Економіка АПК. – 1999. – № 6. – С. 3–47.
6. *Слав'юк Р.А.* Асоційовані форми аграрного бізнесу: особливості утворення, практика функціонування, перспективи регулювання : монографія / Р.А. Слав'юк. – Луцьк : Вид-во «Вежа», 2000. – 321 с.
7. *Ткачук Г.Ю.* Формування конкурентоспроможності малих підприємств агробізнесу: сучасний стан та стратегія розвитку : монографія / Г.Ю. Ткачук. – Житомир : ЖТДУ, 2012. – 200 с.
8. *Трубич С.Ю.* Трудовий потенціал і зайнятість населення України в умовах переходу до ринку : монографія / С.Ю. Трубич. – Тернопіль : Карт-Бланш, 1996. – 198 с.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012 р.